

*Редько В.Г., завідувач відділу навчання іноземних мов
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Київ, Україна)*

*Басай О.В., науковий співробітник відділу навчання
іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України
(Київ, Україна)*

КОМПЕТЕНТІСНЕ СПРЯМУВАННЯ ЗМІСТУ ЕЛЕКТИВНИХ КУРСІВ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ СТАРШОЇ ШКОЛИ: РЕФЛЕКСИВНИЙ АНАЛІЗ РІВНІВ НАВЧЕНОСТІ

Варіативність сучасної системи шкільної освіти, її тенденції на компетентнісні, розвивальні, особистісно орієнтовані технології навчання активізують необхідність створення умов для розкриття індивідуальних можливостей і творчого потенціалу кожного учня, проявлення в ньому потреби сформувати в собі здатність стати активним суб'єктом процесу соціалізації в сучасному світовому глобалізованому просторі. Вирішальна роль у цьому процесі належить іноземній мові як важливому засобу впливу на соціальну і комунікативну мобільність школяра, яка різнобічно сприяє формуванню його готовності до саморегуляції пізнавальної діяльності та самовдосконалення.

Визначальне місце в цих трансформаційних процесах належить загальноосвітньому навчальному закладу, де відповідно до державних керівних документів про освіту його старший ступінь визначається профільним. Профілізація змісту навчання є одним із шляхів адаптування випускника середньої школи до майбутнього життя в сучасному багатомовному і різнокультурному світовому середовищі. Це є одним із виявів компетентнісної та особистісно орієнтованої парадигми сучасної шкільної освіти.

Зміст навчання іноземної мови у ЗНЗ зумовлюється стратегічними напрямами розвитку сучасної шкільної освіти – спрямуванням навчальної діяльності на вироблення в учнів важливих життєвих компетентностей, необхідних для майбутнього самостійного життя незалежно від обраної професійної діяльності.

Сучасний ЗНЗ з його схильністю до світоглядних і гуманітарних аспектів освіти – інститут передусім культури, що вирішує завдання підготовки людини не тільки до професійного, а й до соціального життя. Це сприяє набуттю нею досвіду співіснування в полікультурному середовищі, дає змогу бути не тільки фахівцем, а й громадянином суспільства. З огляду на це, пріоритетна функція шкільної освіти полягає в доцільному спрямуванні та підтримуванні соціальних намірів випускників відповідно до їхніх індивідуальних можливостей і бажань, наданні їм різнобічної підтримки в особистісному громадянському виборі. Саме цей чинник змушує не тільки різнобічно переосмислити науково-теоретичні підходи до визначення змісту навчання школярів, але й знайти ефективні засоби впливу на задоволення їхніх соціальних потреб.

Головна мета навчання іноземної мови у сучасному ЗНЗ полягає у формуванні в учнів іншомовної комунікативної міжкультурної компетентності – умінь і навичок здійснювати спілкування в усній і письмовій формах у межах сфер і тематики, визначених навчальною програмою для кожного класу, дотримуючись традицій і норм, прийнятих у країні, мова якої вивчається.

Звісно, що за певних причин випускник загальноосвітнього навчального закладу не має можливості оволодіти іншомовним спілкуванням на такому рівні, який давав би йому змогу абсолютно вільно почуватися в чужомовному соціально-комунікативному навчальному середовищі. Серед причин, які об'єктивно не сприяють цьому, варто назвати насамперед такі: 1) мала кількість годин, відведених у школі на вивчення іноземної мови; 2) недостатній рівень навчально-матеріальних ресурсів, а в деяких (особливо сільських) школах – низький якісний показник кадрового забезпечення професійного викладання предмета; 3) недостатня вмотивованість навчальної діяльності, що зумовлює низьку готовність окремих учнів до оволодіння іноземною мовою. Утім, попри ці та інші причини, випускник школи повинен отримати достатній рівень підготовленості з предмета і здатність удосконалювати його впродовж життя відповідно до власних професійних намірів і потреб. Власне, він повинен бути

компетентною особистістю, здатною успішно задовольняти свої іншомовні комунікативні наміри.

Компетентнісна технологія навчання іншомовного спілкування проявляється насамперед у процесі комунікативної діяльності, коли школярі не тільки отримують певні прагматично спрямовані знання, але й виконують систему навчальних дій, що забезпечують оволодіння цими знаннями у практичній діяльності. Лише за умови, що *кожен учень особисто братиме участь у виконанні навчально-комунікативних дій, усвідомить їх функціональне призначення у комплексі з іншими діями*, дасть йому можливість набути досвіду мовленнєвої взаємодії в усній і письмовій формах.

Успішне упровадження Зкомпетентнісної технології навчання чужомовного спілкування різнобічно залежить від підручників/навчальних посібників, більше того, від вправ і завдань, які в них уміщені, оскільки саме вони репрезентують зміст дій, що мають виконувати школярі під час пред'явлення та активізації навчального матеріалу. Тільки дидактично доцільний їх добір і методично виправдана організація зможуть забезпечити ефективність набуття іншомовного комунікативного досвіду та успішне виконання цілей навчання, визначених чинною шкільною програмою. У процесі практичного виконання відповідних дій в індивідуальних, парних і групових формах роботи у школярів формуються не тільки уявлення про лінгвістичні особливості чужої для них мови, але й набувається досвід мовленнєвої діяльності у різних ситуаціях спілкування. Тому небезпідставно у пояснювальних записках до навчальних програм наголошується на необхідності активного використання інтеракційних видів діяльності, зокрема рольових ігор, навчально-мовленнєвих ситуацій, парних і групових форм роботи, які сприяють реалізації компетентнісної парадигми навчання.

Основними напрямками трансформації змісту навчання іноземних мов відповідно до Зкомпетентнісної парадигми нам уявляються такі: а) дидактичне переосмислення сутності навчального матеріалу під кутом зору його доцільності, доступності, відповідності комунікативним потребам учнів,

достатності для забезпечення їхніх комунікативних намірів; б) визначення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життєвою практикою, що асоціюється з рівнем його прагматичності – сферами використання у реальних умовах спілкування; в) забезпечення ефективної активізації мовного матеріалу в різних видах мовленнєвої діяльності через умотивованість навчальних дій і використання оптимальної системи вправ і завдань та дидактично доцільних допоміжних матеріалів; г) сприяння усвідомленому засвоєнню учнями способів діяльності з навчальним іншомовним матеріалом у межах певного кола понять, явищ, процесів, об'єктів, фактів, зокрема тем для спілкування, змісту мовного і мовленнєвого матеріалу, змісту правил-інструкцій тощо. Саме ці положення, на наш погляд, мають слугувати підґрунтям для реалізації компетентнісного підходу в змісті навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для старшої школи.

Компетентнісний підхід до навчання доцільно розглядати відповідно до цілей, змістових і процесуальних особливостей шкільної іншомовної освіти, зокрема: а) добору й організації змісту навчання; б) вибору та використання навчальних технологій; в) організації навчального процесу; г) форм і видів контролю результатів навчання.

За результатами проведеного нами дослідження нам удалося визначити основні показники сформованості іншомовної комунікативної міжкультурної компетентності школярів. Ми їх оформили в два блоки.

Учень знає:

- як організовувати/підтримувати іншомовне спілкування в різних соціально-комунікативних умовах відповідно до тематики, окресленої навчальною програмою;
- які мають бути норми комунікативної поведінки за різних обставин спілкування;
- якими мовними одиницями доцільно керуватися під час продукування усних і писемних висловлень у різних часових і локальних ситуаціях;

- які мовленнєві зразки необхідно використовувати в різних умовах спілкування, зокрема з представниками різних соціальних статусів і груп, на зустрічах/зібраннях різного соціального спрямування;
- з яких джерел і якими способами здобувати необхідну інформацію для задоволення власних комунікативних потреб;
- як проявляти гнучкість своєї комунікативної поведінки і які невербальні стратегії використовувати за умов дефіциту певного мовленнєвого досвіду;
- якими методами і в який спосіб удосконалювати власний іншомовний комунікативний досвід.

Учень може:

- адекватно реагувати на мовленнєві та не мовленнєві коди свого іншомовного співрозмовника;
- орієнтуватися в міжкультурній ситуації під час спілкування, передбачати можливі культурологічні перешкоди та долати труднощі, пов'язані з ними;
- долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації під час спілкування у формі «діалогу культур»;
- порівнювати значення культурологічних процесів і явищ у різних культурах (чужій і своїй);
- толерантно ставитися до іншої культури, поважати її особливості, навіть якщо вони відрізняються від національної культури, чи суперечать їй;
- адекватно добирати для спілкування лексичні одиниці з національно-культурним компонентом відповідно до умов комунікації та розпізнавати їх в усному та писемному мовленні (лінгвокраїнознавчі знання);
- адекватно використовувати вербальні культурологічні знання в ситуаціях іншомовного міжкультурного спілкування, зокрема враховувати його мету і соціальні обставини та особливості (соціальний статус, професію, вік тощо) партнера/партнерів по спілкуванню;
- прогнозувати можливу мовленнєву та не мовленнєву поведінку партнера по спілкуванню і уміти адекватно поводити себе у вербальному і поведінковому аспектах;

- успішно реалізовувати творчі комунікативні завдання, яким не властиві раніше запрограмовані способи виконання;
- не тільки володіти певним обсягом навчального матеріалу відповідно до вимог чинної програми, але й використовувати способи діяльності, що забезпечують успішність освіти;
- виробляти свої способи творчої навчально-пізнавальної діяльності відповідно до індивідуальних можливостей, усвідомлено створювати власну траєкторію навчання;
- трансформувати, модифікувати, експериментувати з метою вдосконалення змістового і процесуального складників своєї навчальної роботи;
- переборювати побоювання припуститися помилок у процесі оволодіння іншомовною комунікативною діяльністю, що часто, як засвідчує практика, виявляється психологічною перешкодою для участі у спілкуванні;
- володіти емпатією як готовністю до спілкування із представниками інших культур, толерантно ставитися до них, до їхнього життєвого досвіду та умов, у яких відбувається комунікація;
- адекватно використовувати невербальні засоби спілкування з метою досягнення очікуваних результатів;
- формувати в собі відчуття здогадки, антиципації, синонімії тощо і за потреби вміти раціонально користуватися ними;
- самостійно створювати мовленнєвий продукт як в усній, так і в письмовій формі, що відповідає параметрам, які до нього визначаються за тематикою, обсягом, структурою, змістом, мовним наповненням;
- творчо й успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами навчального процесу, толерантно до них ставитися, відчувати власну відповідність за результати колективної діяльності;
- бути вмотивованою та зацікавленою особистістю, у виконанні навчальних іншомовних комунікативних завдань, проявляти активність під час

вербальної взаємодії, відповідати за рівень власного розвитку, власної освіти і власного виховання;

- об'єктивно оцінювати свої навчальні іншомовні здібності і вміти їх коригувати відповідно до запрограмованого рівня та комунікативних потреб.

Уявляється, що зазначені вище рівні навченості школярів можуть слугувати орієнтирами для конструювання і впровадження у шкільну практику компетентнісно спрямованого змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи.